

УДК [330.837+339.92](477):061.1ЄС

Король С.М.
Сумський державний університет

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ТА НЕОІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджується науково-теоретичне обґрунтування теорії європеїзації та неоінституціоналізму. Проаналізовано різні концептуальні підходи до розуміння досліджуваних теорій, що вивчаються. Визначено, що при вивченні євроінтеграційної політики бажано було б застосовувати теорії європеїзації та неоінституціоналізму.

Ключові слова: європейська інтеграція, європеїзація, неоінституціоналізм, Європейський Союз (ЄС), новий інституціоналізм.

Король С.Н.

ЄВРОПЕИЗАЦИЯ И НЕОИНСТИТУЦИОНАЛИЗМ: НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Исследуется научно-теоретическое обоснование теории европеизации и неоинституционализма. Проанализированы различные концептуальные подходы к пониманию изучаемых теорий. Определено, что при изучении евроинтеграционной политики предпочтительнее было бы использовать теории европеизации и неоинституционализма.

Ключевые слова: европейская интеграция, европеизация, неоинституционализм, Европейский Союз (ЕС), новый институционализм.

Korol S.

EUROPEANIZATION AND NEOINSTITUTIONALISM: SCIENTIFIC AND THEORETICAL ASPECTS

The article studies the theoretical foundation of the theory of Europeanization and neoinstitutionalism. Different conceptual approaches to understanding of these theories are investigated. Determined, that the study of European integration policy would be desirable to apply the theory of Europeanization and neoinstitutionalism.

Key words: European integration, Europeanization, neoinstitutionalism, the European Union (EU), the new institutionalism.

Україна, проголосивши курс на європейську інтеграцію, взяла на себе відповідні зобов'язання, серед яких і ті, що стосуються вироблення єдиних принципів врядування, розвитку громадянського суспільства, гарантій прав людини. Стає реальністю політична та економічна взаємозалежність Європейського Союзу та його сусідів, оскільки країни, що мають спільний кордон з ЄС, є його основними партнерами у забезпеченні обопільного економічного зростання та збільшення обсягів зовнішньої торгівлі, у створенні зони політичної стабільності та верховенства права, а також у сприянні обміну людським капіталом,

ідеями, знаннями та культурними цінностями.

Однією з важливих передумов впровадження ефективною євроінтеграційної політики України є її науково-теоретичне обґрунтування, а саме розгляд теорії європеїзації та неоінституціоналізму, які автор вважає найбільш доцільними для цього наукового дослідження.

Питання європеїзації досліджувалися такими західними науковцями, як: Р. Ладрех, Т. Лоутон, Б. Кохлер-Кох, К. Радаеллі, Ф. Шіммельфенніг, Р. Айзінг, Й. Олсен. В Україні явище європеїзації розглядається у працях Л. Прокопенка, О. Рудіка, Н. Рудік, О. Оржель, М. Лендєл, С. Федонюк.

Неоінституціоналізм, представлений у працях як західних науковців: Г. Петерса, Д. Марча, Й. Олсена, П. Ді Маджіо,

В. Пауелла, так і українських – А. Романюка, А. Колодій, В. Андрусів.

Метою дослідження є аналіз теорій європеїзації в контексті неоінституціоналізму, їх науково-теоретичне обґрунтування як важливі передумови впровадження ефективної євроінтеграційної політики України.

У контексті європейської інтеграції термін „європеїзація” стає активно вживаним у 70-80-х роках минулого сторіччя: спочатку в процесі поглиблення європейської інтеграції та завершення формування внутрішнього ринку, пізніше, у 90-х роках, у процесі розширення ЄС та підготовки до членства країн-кандидатів із Центральної та Східної Європи. Сьогодні європеїзацію визнано окремим напрямом євроінтеграційних студій. У Європі, США існують школи та центри досліджень європеїзації.

Британський учений Р. Ладрех окреслює європеїзацію в широкому розумінні як поступове впровадження європейської політичної та економічної моделі у національну політику [1]. Науковець Т. Лоутон інтерпретує європеїзацію як юридичне делегування владних повноважень на рівень Європейського Союзу [2], а Т. Бюрзель – як зростання залежності внутрішньої політики від загальноєвропейської [3]; Б. Кохлер-Кох – поширення європейського політичного простору, ідей, цінностей і традицій поза межами країн-членів ЄС, вказуючи на поширення цієї концепції на держави, які не є членами ЄС [4, р.15].

Зосередження на інституційному вимірі європеїзації характерне для К. Радаеллі. Він пропонує розширену її інтерпретацію: „Європеїзація складається з процесів а) творення, б) поширення і в) інституціоналізації формальних і неформальних правил, процедур, політичних парадигм, стилів, „того, як робляться справи”, і спільних переконань та норм, які спочатку визначаються й утверджуються в політичному процесі ЄС, а потім включаються в логіку внутрішньодержавного (національного й субнаціонального) дискурсу, політичних структур і державних політик” [5]. Це визначення акцентує на аналізі „правил гри”, що були узгоджені між європейським і національним рівнями в процесі інтеграції та впливають на політичні процеси держав-членів ЄС та держав-кандидатів на вступ.

Ф. Шіммельфенніг і У. Зедельмайер дотримуються думки, що ефективність впливу Європейського Союзу на демократичні перетворення у Східній Європі залежить від двох головних чинників: наявності чи

відсутності безсумнівної перспективи членства та внутрішньодержавні політичні затрати для чинних урядів [6].

На думку О. Оржель, європеїзація зачіпає всі країни Європейського континенту, чинниками (джерелами) європеїзації є не лише ЄС, але й інші європейські структури: Рада Європи, ОБСЄ, ОЄСП та інші [7, с. 26].

На основі узагальнення концептів європейських фахівців М. Лендзел визначає європеїзацію як процес становлення наднаціональних інститутів, формування практики європейського багаторівневого урядування та національних інституційних конфігурацій під впливом і тиском ЄС. Учений зауважує, що вітчизняні вчені, як і зарубіжні, пропонують розглядати явище європеїзації як двосторонній процес взаємодії між європейським та національним (субнаціональним, місцевим) рівнями політичного процесу й управління [8, с. 37-38].

Як зазначає О. Оржель, раніше чи пізніше європейська інтеграція змушує держави вдаватися до змін на національному рівні: створювати інституції для просування європейської інтеграції та координації співробітництва з європейськими партнерами; готувати фахівців для вищезазначених інституцій; адаптувати національне законодавство відповідно до європейського. Європеїзація – це зміни, трансформації, реформи, що відбуваються в усіх сферах життя під впливом європейської інтеграції. Європеїзація у сфері державного управління реалізується як запровадження в національну практику управління найбільш ефективних механізмів, практик і процедур, вироблених або запозичених у процесі взаємодії з європейськими партнерами: державами-членами, організаціями, колегами [7, с. 31].

Європеїзацію можна розглядати як дискурс, урядування й інституціоналізацію. У першому тлумаченні робиться наголос на тому, що сучасна Європа – це дискурс, але не лише мовний, а й ідейний. У цьому сенсі європеїзація може бути засобом вираження, через який, наприклад, дискурс про глобалізацію інституціоналізується у внутрішньодержавних політиках.

Європеїзація розглядається також у контексті сучасної багаторівневої моделі урядування. Звідси виникає питання взаємодії різних пластів, включаючи регіональний, багатопаровий структури урядування, легітимність здійснення політики.

Власне інституціоналізацію розуміють як виникнення характерних структур урядування. Інституціоналізація ґрунтується на

твердженні, що найсуттєвішим фактором у спричиненні внутрішньодержавних змін є розбіжність, невідповідність політичних інституцій ЄС і держав-членів.

Ці три теоретичних підходи до європеїзації, безумовно, не виключають, а, навпаки, доповнюють один одного [9, с. 38].

До аналізу проявів європеїзації застосовуються різні методи, у першу чергу історичний і порівняльний. Науковці відстежують перебіг подій, що мали місце на європейському континенті, виявляють причинно-наслідкові зв'язки між певними рішеннями, правовими та регуляторними нормами, прийнятими на рівні ЄС, та змінами, реформами, трансформаціями в адміністративно-правовій чи політичній сферах, у внутрішній політиці, соціально-економічному житті та інших сферах на національному рівні.

Численні дослідження явища європеїзації зосереджуються на різних аспектах, сферах, рівнях її прояву. Дослідження європеїзації зосереджуються на політичних, економічних, регуляторних, правових аспектах. Якщо в перші десятиліття формування Європейської Спільноти та ЄС предметом аналізу були переважно економічні та політичні аспекти європеїзації, то останніми десятиліттями увагу дослідників привернули соціальні й культурні аспекти європеїзації [6].

Процес європеїзації відбувається за участі європейських інститутів і національних урядів, тому його можна проаналізувати з позиції неоінституціоналізму, який акцентує увагу на важливості правил, тобто інституцій. Тому наступним теоретичним підходом до пояснення регіональних євроінтеграційних процесів має бути дослідження неоінституціоналізму.

У політичній науці тривалий період часу, особливо після Другої світової війни, домінуючим теоретико-методологічним підходом був біхевіоризм, який пріоритетне значення надавав політичній поведінці особи, груп і значною мірою залишав „на узбіччі аналізу” політичні інститути. Одночасно з посиленням критики біхевіоризму у 80-х роках минулого сторіччя відбувається концептуальне оформлення нового інституціоналізму як провідного теоретико-методологічного напрямку сучасної політичної науки [10, с. 193].

Як зазначає українська вчена А. Колодій, неоінституціоналізм – це нова, але консервативна за своїм змістом теорія, адже вона підтверджує правоту консерваторів у тому, що лише традиція, тяглість та поступовість

створюють міцне підґрунтя для стабільного розвитку, а також вказує на наявність революціонерів, які сподіваються, що зусиллям волі, одномоментно можна народити життєздатний новий порядок на основі певного проекту [11, с. 62].

Загальною характеристикою, що об'єднує всі існуючі різновиди неоінституціоналізму в певну цілісність, як зазначає професор А. Романюк, є те, що вони вважають інститути центральним компонентом політичного життя. Відповідно, аналіз політичного необхідно починати з інститутів, а не індивідів. Більше того, новий інституціоналізм наголошує на вирішальній ролі інститутів щодо детермінування поведінки індивідів, що, власне, інститути зумовлюють переважно сталість політичної поведінки акторів. Подібного рівня регулярності не могло б бути за умови відсутності політичних інститутів [10, с. 196].

Гай Петерс вважає, що головними індикаторами нового інституціоналізму, які, з одного боку, конституують його як цілісність, а з іншого – відрізняють від інших теоретичних концептів, є: по-перше, аналіз структурних ознак суспільства і політики рівно як формально прийнятих, так і неформальних; по-друге, фіксація певної стабільності у часі структур, що розглядаються; по-третє, інститути повинні здійснювати вплив на індивідуальну поведінку своїх членів, і цей вплив може бути як формальним, так і неформальним; по-четверте, інститутам повинна бути властива певна система спільних цінностей, які мають приймати члени цих інститутів.

Новий інституціоналізм поєднує в собі відмінні підходи. На думку Гая Петерса, можна виокремити шість основних напрямків сучасного неоінституціоналізму. По-перше, це нормативний інституціоналізм. Його засновниками є Д. Марч та Й. Олсен [12], які значну увагу приділяли вивченню ролі норм у формуванні та функціонуванні інститутів і у визначенні індивідуальної поведінки. По-друге, це інституціоналізм раціонального вибору, який наголошує, що поведінка є функцією правил і стимулів більше, ніж норм і цінностей. Інститути є для цих груп системою правил та стимулів, дотримуючись яких особи намагаються максимізувати власну корисність. По-третє, це історичний інституціоналізм, який наголошує, що для розуміння логіки розвитку політики необхідно визначити початкові рішення, які визначають наступний політичний курс. По-четверте, це

емпіричний інституціоналізм, який найбільшою мірою є спадкоємцем „старого” інституціоналізму й наголошує, що структура/система управління/влади детермінує відмінності у способі реалізації політики та виборі, який здійснює влада. По-п'яте, це інтернаціональний інституціоналізм, який стосується інститутів, що функціонують поза національними державними інститутами. По-шосте, – соціальний інституціоналізм, що охоплює систему взаємовідносин між державою та суспільством, зокрема інститути неокорпоративізму. Безумовно, жодна з означених версій нового інституціоналізму не забезпечує повного й вичерпного розуміння інституційної поведінки, але кожна з них відкриває свій, особливий ракурс такого широкомасштабного явища, як неоінституціоналізм. Усі вони сукупно сприяють його кращому розумінню [10, с. 197].

А. Колодій у праці „Неоінституціоналізм та його пізнавальні можливості в політичних дослідженнях” виділяє ті напрями неоінституціоналізму, які, на її погляд, є найактуальнішими для політичної науки, а саме: соціологічний (зокрема нормативний), історичний та неоінституціоналізм обмеженого раціонального вибору. Професор приділяє значну увагу історичному неоінституціоналізму і зазначає: „як тут не згадати положення неоінституціоналізму про „стежку залежності” від історичного минулого, а, згадавши, не задуматися про те, як вчасно з неї звернути, зокрема й за допомогою нових теоретичних розробок” [11, с. 67].

Американський дослідник Пол Ді Маджіо виділяє три „нових інституціоналізми”: раціональної дії, соціального конструювання та опосередкованого конфлікту [12, с. 19].

Автор пропонує розглянути ті напрями неоінституціоналізму, які, на його погляд, є найактуальнішими для політичної науки, а також враховуючи зацікавленість учених до цих підходів, а саме: соціологічний (нормативний), історичний та неоінституціоналізм раціональної дії.

Початковою формою соціологічного неоінституціоналізму вважають так званий нормативний інституціоналізм, що сформувався як заперечення теорії раціонального вибору. Його прихильники Д. Марч і Й. Олсен стверджують, що поведінку акторів у рамках інституцій визначає „логіка відповідності”. Іншими словами, ціннісно забарвлені норми і формальні правила інституцій формують дії акторів [11, с.63].

Як зазначає А. Романюк, „у такому випадку цінності й правила, на наш погляд, слід розглядати як різновид норм, що регламентують позицію інституту в системі політичного поля та поведінку індивідів у межах конкретного інституту. Поняття „шаблон” у контексті цих авторів означає стійкі зразки поведінки, що дозволяє зробити поведінку інституту передбачуваною” [13, с. 28].

Учений С. В. Патрушев наголошує на тому, що інститути визначаються через норми і цінності (тим самим підкреслюється їхня важливість, а не лише формальних структур або процедур), причому це когерентна структура норм і цінностей, а не випадковий їх підбір [14, с. 150].

Підходи соціологічного неоінституціоналізму можуть бути протиставлені теорією раціонального вибору, згідно з якою актори діють відповідно до своєї вигоди. Однак необхідно мати на увазі, що спочатку в економічній науці, а потім і в політології сформувалася впливова течія – інституціоналізм обмеженого раціонального вибору, яка поєднує обидва підходи, стверджуючи, що раціональний вибір лежить в основі поведінки соціальних акторів, але лише до певної міри. Водночас цей напрям заперечує, що інституції формують рамки преференцій індивідів, вбачаючи визначальний мотив індивідуального вибору в прагненні людей до максимізації вигоди. Інституціоналізм обмеженого раціонального вибору розглядає інституції як цілеспрямовані конструкції, створені людьми для вирішення проблем, що виникають у процесі колективних дій [11].

Одним із основоположників цього різновиду неоінституціоналізму є американський учений Д. Норт. У його працях, чіткіше ніж де, можна знайти підтвердження погляду на новий інституціоналізм як концептуальну схему, що пояснює „здійнення вибору в рамках обмежень”, поєднуючи економічні та соціологічні (а також політологічні) підходи [15].

Інституційний підхід раціональної дії за П. Ді Маджіо розглядає діяльність акторів на основі підрахунку вигід-втрат. За такого підходу інтерес політичного актора розглядається як чітко визначений – максимум вигоди, мінімум втрат. В основі політичної діяльності згідно з цим підходом лежить стратегічна діяльність, наперед визначена інтересами та пріоритетами акторів [12, с.19].

Неоінституціоналізм, на думку Д. Марча та Й. Олсена, до певної міри інтегрує раціональну теорію дії в соціально-

конструктивістське пояснення формування норм, правил та цінностей [16].

Пропонуємо розглянути ще один варіант неінституціоналізму – так званий історичний інституціоналізм. Зазначений неінституціоналізм добре пояснює проблему співвідношення змін і неперервності: чому, наприклад, стається так, що запровадження офіційних інституцій певного типу в одних випадках дає добрий результат, а в інших – зазнає невдачі; чому в одних країнах (регіонах) інституційні обмеження справляють визначальний вплив на поведінку політичних акторів, а в інших – мінімальний або й не справляють жодного; чому, незважаючи на запровадження, життя часто повертає в стару, проторену колію [11].

Інститути формуються історично і змінити їх важко. Ця теорія стосується ідей та політики і розглядає інститути як структури. Акцент зроблений на програми, зміст політики, оскільки вважається, що структури здійснюють ідеї. Формування має вирішальне значення, яке змінити дуже складно, і існує перемирення рівноваги.

М. Вебер одним із перших теоретично обґрунтував значення організаційних структур у його концепції політичного панування. Представники історичного інституціоналізму вийшли з тієї самої соціологічної традиції. Але якщо теоретики організації виділяють пізнавальні межі раціональності і способи, якими організаційні правила і процедури координують дію незалежних індивідів, історично інституціоналісти більше зосереджені на темах влади та інтересів [14, с. 174].

Отже, можна зробити висновок, що при вивченні євроінтеграційного процесу бажано застосовувати теорію європеїзації (урядування, інституціоналізацію) та історичний і порівняльний методи, а також неінституціоналізм (соціологічний (нормативний), історичний та неінституціоналізм раціональної дії), що акцентує на важливості правил, тобто інституцій.

У контексті впливу європейської інтеграції європеїзація може бути визначена як процес, під час якого держави використовують правила ЄС в усіх сферах суспільства. Цей процес відбувається за участі європейських інститутів, національних урядів, регіональних місцевих еліт, груп інтересів, а також окремих індивідів, що діють у межах організацій. Змістом європеїзації у такому сенсі є правила (ЄС) та їхня рецепція. З цих визначень зрозуміло, чому її може доповнити неінституціоналізм, який

акцентує на важливості правил, тобто інституцій. Теорія неінституціоналізму не є чимось цілісним і завершеним. Навпаки, вона об'єднує різноманітні течії, що пропонують відмінні, часом суперечливі інтерпретації природи інституцій та їхньої суспільної ролі. Класифікація підвидів неінституціоналізму також здійснюється за різними критеріями з виділенням відповідно до різної їхньої кількості. Причому в одних випадках до уваги беруть неінституціоналізм у вузькому сенсі, в інших – усі сучасні течії інституціоналізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ladrech R. Europeanization and Political Parties: towards a Framework for Analysis / R. Ladrech // Keele European Parties Research Unit (KEPRU). – Working Paper 7. – P. 2.
2. Lawton Thomas. Governing the Skies: Conditions for the Europeanisation of airline policy // Journal of Public Policy. – 1999. – Vol. 19. – № 1. – P. 91-112.
3. Börzel Tanja A. When Europe hits y beyond its borders: Europeanization and the near abroad / Tanja A. Börzel // Comparative European Politics, 2011. – № 9. – P. 394-413.
4. Kohler-Koch Beate. The evolution and transformation of European governance / Beate Kohler-Koch // The Transformation of Governance in the European Union ; eds. Beate Kohler-Koch, Rainer Eising. – London : Routledge, 1999. – P. 14-36).
5. Radaelli Claudio M. The Europeanization of Public Policy / Claudio M. Radaelli // The Politics of Europeanization; ed. K. Featherstone, C. Radaelli. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – P. 30.
6. Шіммельфенніг Ф. Вступ: концепція європеїзації Центральної та Східної Європи / Ф. Шіммельфенніг, У. Зедельмаєр // Європеїзація Центральної та Східної Європи: пер. з англ. / упоряд. Ф. Шіммельфенніг, У. Зедельмаєр; пер. О. Сидорчук, М. Смуток, Ю. Романишин; наук. ред. О. Палій, А. Савчук. – К. : Юніверс, 2010. – С. 5.
7. Оржель О. Європейська інтеграція та європеїзація: тотожність та відмінність / О. Оржель // Державне управління та місцеве самоврядування. – 04/2011. – Вип. 2(9). – С. 24-33.
8. Лендсьєл М. О. Вплив процесів європеїзації на вдосконалення стандартів і практики управління у регіоні Центральної Європи / М. О. Лендсьєл // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 1. – С. 37-42.
9. Юрчук О. О. Європеїзація та політика розширення Європейського Союзу на Схід у контексті демократичної консолідації. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eurolaw.org.ua/docs/2011_3/txts/8-Yurchuk.pdf
10. Романюк А. С. Новий інституціоналізм та поняття інституту в політичній науці / А.С. Романюк // Вісник Львівського ун-ту. Сер.: філософсько-політологічні студії. – 2010. – Вип. 1. – С. 193-202.
11. Колодій А. Неінституціоналізм та його пізнавальні можливості в політичних дослідженнях / А. Колодій // Вісник Львівського ун-ту. Сер.: філософсько-політологічні студії. – 2010. – С. 60-69.

12. Андрусів В. В. Інституційний інтерес: виникнення та стратегічне значення // В. В. Андрусів / Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 18-26.
13. Романюк А.С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи / А. С. Романюк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 310 с.
14. Патрушев С. Институционализм в политической науке: этапы, течения, идеи, проблемы / С.В. Патрушев // Зарубежная политология в XX столетии: сб. науч. тр. / РАН ИНИОН; отв. ред. вып. М. В. Ильин – М., 2001. № 2. – С. 146-186.
15. Норт Д. Институти, процеси та функціонування економіки / Д. Норт. – Київ: Основи, 2000. – 230 с.
16. March J. Elaborating the „New Institutionalism” / J. March, J. Olsen // Working paper. – 2006. – № 11.

УДК 321:323.383

Іванова І. І.

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ НЕОКОРПОРАТИВІЗМУ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Досліджуються концептуальні засади неокорпоративізму та розкриваються основні положення сучасних підходів до аналізу цього феномена. Аналізується еволюція розуміння неокорпоративізму у зв'язку із трансформацією корпоративних практик, відповідно до чого виокремлюються статичний і динамічний підходи до його аналізу. Робляться висновки, що сучасні спроби осмислення неокорпоративізму пов'язані з такими викликами сьогодення, як глобалізація і децентралізація.

Ключові слова: корпоративізм, неокорпоративізм, моделі представництва інтересів.

Иванова И. И.

ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ НЕОКОРПОРАТИВИЗМА В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Исследуются концептуальные основы неокорпоративизма и раскрываются основные положения современных подходов к анализу данного феномена. Анализируется эволюция понимания неокорпоративизма в связи с трансформацией корпоративных практик, в соответствии с чем выделяются статический и динамический подходы к его анализу. Делаются выводы, что новые попытки осмысления неокорпоративизма связаны с такими вызовами современности, как глобализация и децентрализация.

Ключевые слова: корпоративизм, неокорпоративизм, модели представительства интересов.

Ivanova I.

APPROACHES TO THE ANALYSIS OF NEOCORPORATISM IN MODERN POLITICAL SCIENCE

The article examines the conceptual basis of neocorporatism and describes the main points of the modern approaches to the analysis of this phenomenon. The evolution of understanding of neocorporatism in connection with the transformation of corporate practices is analyzed, whereby static and dynamic approaches to the analysis are distinguished. It is concluded that the new attempts of understanding of neocorporatism are related to the current challenges, such as globalization and decentralization.

Key words: corporatism, neocorporatism, model of interests representation.